

SZENT ISTVÁN EGYETEM
Környezettudományi Doktori Iskola

ALTERNATÍV ÉLELMISZER-HÁLÓZATOK SZOCIOÖKONÓMIAI
ELEMZÉSE

A doktori értekezés tézisei

BALÁZS BÁLINT

Gödöllő

2019

A doktori iskola

megnevezése: Szent István Egyetem
Környezettudományi Doktori Iskola

tudományága: környezettudományok

vezetője: Csákiné Dr. Michéli Erika
egyetemi tanár
Szent István Egyetem, Gödöllő
Mezőgazdaság- és
Környezettudományi Kar,
Környezettudományi Intézet

témavezető: Dr. Podmaniczky László
egyetemi docens
Szent István Egyetem, Gödöllő
Mezőgazdaság- és
Környezettudományi Kar
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási
Intézet

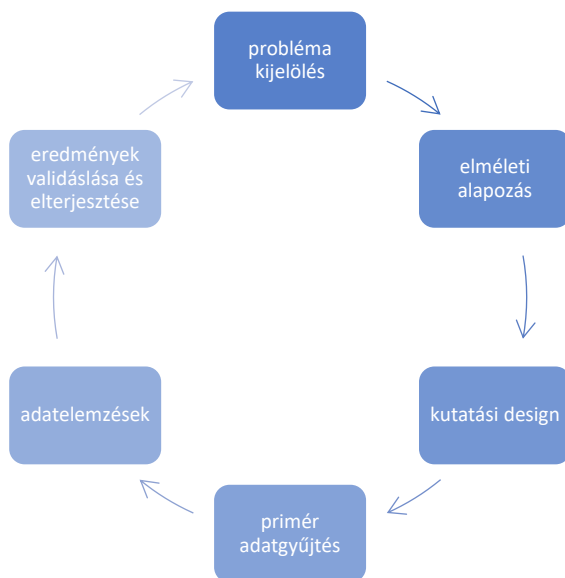
A munka előzményei, a kitűzött célok

Az alternatív élelmiszer-hálózatok témája tudományos, politikai és köznapi diskurzusok kereszttüzében áll. A feltáró vizsgálat így nemcsak a szakfolyóiratokban bőséggel közzétett kutatási eredményekre, hanem a tudományos kutatásoktól elkülönülő civil, szakpolitikai tudásra is kiterjed. A disszertáció elsődleges célja az alternatív élelmiszer hálózatok fogalmainak és elméleti kiindulópontjainak bemutatása. A második cél a szakirodalmi elemzés alapján megalapozó jellegű helyzetfeltárás az alternatív élelmiszer hálózatok szocioökonómiai előnyeiről. A disszertáció harmadik célja a hazai kezdeményezések feltérképezése és esettanulmányokon keresztül típusos példáinak elemzése, szocioökonómiai alapjainak tisztázása. Kutatásom negyedik célja egy alternatív élelmiszer hálózatok programfejlesztését segítő metodika kialakítása, javaslatok megfogalmazása az alternatív élelmiszerhálózatok fejlesztése érdekében.

A megalapozó jellegű helyzetfeltárás egy kooperatív kutatás keretében zajlott, amely a civil érintettek, kedvezményezettek szemszögéből ad értékelést az alternatív élelmiszer hálózatok szocioökonómiai jelentőségéről, valamint részletes esettanulmányok alapján elemzi a fejlesztési lehetőségeiket, hozzájárulva a kérdéskör nemzetközi diskurzusához. Az alternatív élelmiszer hálózatok egyre inkább a fenntartható vidékfejlesztési és városfejlesztési stratégiák részeként is megjelennek. Mivel a konvencionális élelmiszer-ellátás mellett Magyarországon is egyre nő a helyi élelmiszer és a rövid ellátási láncok népszerűsége a disszertáció célja a szakpolitika és támogatáspolitikai elemzése és javaslatok megfogalmazása. A szektor érintettjei szerint általában a döntéshozók és a támogatáspolitikai rengeteget tehetnének a szektor fejlesztése érdekében, ugyanakkor kutatásokkal kevésbé alátámasztott, hogyan lehetne e szektort megfelelően támogatni. Ezért a dolgozat további ambíciója az alternatív élelmiszerhálózatok terjesztését szolgáló programfejlesztési metodika kialakítása.

Anyag és módszer

Kutatási tevékenységem – mely a kevert megközelítésű, együttműködő kutatás módszereit alkalmazta – az alábbi fázisokból állt:

A kutatás lépései. Forrás: saját szerkesztés, Creswell 2003 alapján

Probléma kijelölés, elméleti alapozás és kutatási design: a szakirodalom és korábbi kutatási előzmények elemzése, saját kérdőíves kutatások, valamint a szektor érintettjeivel készült feltáró interjúk és műhelybeszélgetés alapján történt. Az elméleti alapozást feltáró interjúk, háttérbeszélgetések tették teljessé, különböző diszciplínák, kutatói közösségek szakértőivel, illetve a probléma egyes érintettjeivel; valamint a szakirodalom szelektálása, a probléma hazai kontextusban releváns aspektusainak azonosítása.

A szakirodalmi elemzés alapján látható volt, hogy az elméleti-fogalmi megközelítések és klasszifikációk zömében kvalitatív vizsgálatokból származnak. Mivel hazai kvantitatív vizsgálatok e témában egyáltalán nem voltak elérhetőek, az alternatív élelmiszer hálózatok jellegzetességeinek kvalitatív feltárása után kvantitatív (kérdőíves) kutatást dolgoztam ki, hogy a hazai lakosságra általánosítható adatokat szerezzek. Esetemben az együttműködő kutatás jelentette azt a keretet, amelyben e kevert módszertanra, vagyis az alkalmazott kutatási technikák, kvalitatív és kvantitatív (adatfelvételi és -elemzési) módszerek összekapcsolására sor került.

Adatgyűjtés és elemzés, a kutatás esettanulmányai: Kutatásom esettanulmányokon alapszik, amelyek során az alternatív élelmiszer hálózatok

egyres hazai típusainak problémáit azok eredeti kontextusában vizsgáltam. A kevert megközelítésre jellemző módon az esetek a kvalitatív irányzat gazdagságát és feltáró jellegét a kvantitatív megközelítések eredményeinek számszerűsíthető és általánosítható jellegével ötvözték.

A kérdőíves vizsgálati módszert a deskriptív kutatási fázisokban alkalmaztam egyéni válaszadóktól szerzett számszerűsíthető, könnyen összesíthető és statisztikai elemzéssel feldolgozható adatok interpretációjára. Két nagymintás, személyes megkereséses országos kérdőívezést, egy online és egy személyes megkereséses célcsoportspecifikus lekérdezést hajtottam végre:

- országos reprezentatív felmérés az élelmiszervásárlás társadalmi hatásairól (2012 július)
- országos reprezentatív kérdőívezés az élelmiszervásárlási és termelési szokásokról (2013 november)
- célcsoportspecifikus személyes megkereséses kérdőívezés 2010 május - novemberben Tolna megyében a lakosság helyi élelmiszerekkel kapcsolatos fogyasztói magatartásáról.
- célcsoportspecifikus online kérdőívezés 2010 áprilisban Gödöllőn

A kérdőíves adatok elemzése SPSS-szel történt a szignifikánsnak talált összefüggések mentén keresztábrálás vizsgálattal. A Tolna megyei kérdőívezés a lakosság helyi élelmiszerekkel kapcsolatos fogyasztói magatartásáról, élelmiszervásárlási szokásairól szólt. Az országos kérdőívezéseket saját fejlesztésű kérdőíveim alapján a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet végezte. Omnibuszos mintán 1200 személyes interjúval. A gödöllői helyi élelmiszer rendszer érintettjeivel készült célcsoportspecifikus online kérdőívezés saját fejlesztésű online kérdőív alapján zajlott.

A kvalitatív interjúkat minden esettanulmányom esetében feltáró jelleggel azon elsődleges érintettekkel végeztem, akik a legtöbbet veszíthetik vagy nyerhetik az intézményi környezet változásával: gazdák, fogyasztók, ellátási lánc szereplők, önkormányzatok, helyi intézmények képviselői szerepeltek interjúalanyaim között. A másodlagos érintettek meghatározásában szakmai szervezetek egy-egy képviselőjével készítettem interjúkat. Az interjúk eltérő szerepet töltek be az egyes esettanulmányokban; általános feladatuk volt feltárni az érintett csoportokra jellemző attitűdöket, a szocioökonómiai aspektusok megítélését. Összességében 44 félig-strukturált interjúkat készítettem a szakmai érintett körrel, valamint a kezdeményezésekhez kapcsolódó érintettekkel. Eredményeimet műhelybeszélgetésen csatoltam vissza a szektor főszereplőinek, kulcs érintettjeinek.

Fókuszcsoportos technikát a szekszárdi helyi élelmiszer rendszer 8 vásárlójával alkalmaztam, hogy megvitassuk a helyi élelmiszer jelentőségét és a résztvevők

közös értelmezést hozzanak létre. A fókuszcsoporton moderátorként vettem részt, és a hangfelvétel alapján önállóan készítettem a beszélgetés jegyzeteit.

A jövőtervező műhelybeszélgetéseket magam moderáltam, és munkatársaim segítségével rögzítettem a megalapozó kutatáshoz (2009 április 30, Budapest). Célja a kutatás civil, tudományos, hatósági és önkormányzati érintettjeinek egyidejű bevonása, az együttműködési lehetőségek, a mozgatórugók, várható változások azonosítása és közös jövőképek megfogalmazása volt. A közösségi mezőgazdaság lehetséges fejlesztési irányairól tartott műhelybeszélgetésekre a TVE és az ÖMKI egy-egy munkatársaival közösen szervezve került sor. A G7 esetében a stratégiai műhelybeszélgetésekre a SOLINSA projekt adott lehetőséget és Science Cafékon mutattam be a célcsoportspecifikus kérdőívezés eredményeit. Végül egy városi szintű stratégiai egyeztető fórumon a helyi érintettek kiterjesztett köre és a helyi önkormányzat témafelelősei vettek részt a jövőbeli közös együttműködés kereteinek kialakítása céljával.

A kvalitatív adatelemzés során az interjúkat anonimizáltam, majd a szövegekben tartalmi összefüggéseket, hasonlóságokat és különbségeket keresve tartalomelemzéssel igyekeztem a szövegből vett eredeti kifejezések jelentését sűrítve az elvontabb elméleti fogalmakhoz illeszteni, kódolni, majd kategóriákba rendezni. Az adatok szisztematikus elemzése tette lehetővé, hogy e kategóriák tulajdonságai és kapcsolatai jelöljék ki az elemzési keretet.

Az eredmények

1. Általános helyzetkép

A megalapozó kutatás három egymástól eltérő módszerű vizsgálat eredményeinek összegzésével állt elő.

1.1 Kérdőíves kutatás a piacos és nem piacos megoldásokról: kérdőíves kutatásaim 2012. júliusi és 2013. novemberi eredményeinek összehasonlítása alapján arra voltam kíváncsi, hogy 1) a helyi élelmiszer-ellátás piacos és nempiacos része milyen mértékű, mekkora az elterjedtsége; 2) melyek a helyi élelmiszer-ellátás piacos és nempiacos módjainak meghatározó tényezői, okai; 3) mi képvisel többletértéket, környezeti vagy szocioökonómiai előnyt a piacon és a nempiaci körülmények között; illetve 4) milyen fenntarthatósági előnyei fontosak a helyi termékeknek a piacos, illetve nem-piacos ellátásban.

1.1.1 Eredményeim alapján megállapítható, a **piaci kereslet** országos összehasonlításban nagyon korlátozott a helyi termékekre, a közvetlen kereskedelemre. Alacsony a kifejezetten helyi élelmiszert kereső vásárlók aránya. A vásárlók döntő többsége a legközelebbi, legkényelmesebben elérhető értékesítési csatornát választja élelmiszerbeszerzésre. Az ellátás térbeni-társadalmi szerkezete miatt az idősek kiszorulnak a szupermarketekből, a szegények pedig még a piacokról is. A gazdag fiatalok járnak a plázába bevásárolni. Az élelmiszer-önellátás térbeni-társadalmi mintázata kiegyenlítettebb, demokratikusabb, mint a piacos. A legaktívabbak az érettségivel nem rendelkező, idősebb, vidéki lakosok.

1.1.2 A **helyi élelem vásárlások** alapvetően három szempont határozza meg: a termék frissessége, minősége és ára. Ezek mindenkinek egyaránt fontosak, ugyanakkor számos egyéb externális szempontot figyelembe vesznek: szolidaritás, vegyszermentesség. Ezek elfogadottsága a helyi termékek felé tereli a vásárlókat. Az élelmiszer-önellátás demokratikus gyakorlat: jóformán minden társadalmi szegmensben megtalálható. A spóroláson túl, számos megfontolás motiválja az embereket arra, hogy saját élelmiszer-termeléssel foglalkozzanak: egészség, frissesség, közösségi értékek.

1.1.3 Ami a **hozzáadott értéket** illeti, a lakosság nem szívesen hajlik arra, hogy a vásárlása során valamiért többletfizetést vállaljon. A helyi élelmiszernek azonban van egy sor olyan tulajdonsága, amiért hajlandók többet fizetni.

E többletfizetést csak a gazdag, városi diplomások vállalják. A sajáttermelésű élelmiszer környezetileg kifejezetten fenntartható gyakorlatnak tűnik: a többség kézimunkával, természetes, környezetkímélő módon gazdálkodik. Döntően természetes növényvédelmi módszereket, fenntartható gazdálkodási technikákat alkalmaznak.

1.1.4 **A fenntarthatósági előnyöket** illetően megállapítható, a lakossági vásárlási döntései nem függetlenek az élelmiszerrendszer összességéről alkotott nyilvánosságban élő képtől. Ugyanakkor a tényleges döntések meghozatalában az externális hatások ismerete kevésbé játszik szerepet. A szupermarketek megítélése a hazai és a távoli kistermelők romló helyzetét tekintve nem kifejezetten jó. Sokan érzik úgy, hogy vásárlási döntéseiken keresztül a kistermelők helyzete javítható. Az érzékenység alapvető visszatartó erő, akadály a helyi termékek keresletbővülésében. Ugyanakkor sokan kifogásolják a helyi élelmiszerek elérhetőségét és egyenetlen minőségét is. A helyi élelmiszer vásárlás sokak számára eleve sokallt ráfordítást jelent a tömeg és a kényelmetlenségek miatt. A sajáttermelésű élelmiszer felesleges részének piaci értékesítéséhez nem fűződik érdek vagy az értékesítési körülmények nem ideálisak. A felesleg többféleképpen hasznosul: elcserélik, elajándékozzák.

1.2. **Kvalitatív interjúelemzés a szakpolitikai változtatások irányairól.** Az érintettekkel készült interjúk, dokumentumelemzés, jogszabályi elemzések eredményeit intézményi elemzés és fejlesztés (IAD) szemléleti keretében értelmeztem, azonosítva azt a társas cselekvési teret, amelyet a szereplők közötti kapcsolatok, interakciók (konfliktusok és együttműködések) kijelöltek. Azokat a szabályszerűségeket, sémákat kerestem, amelyek a legtöbb érintett szerint meghatározók az alternatív élelmiszer hálózatok fejlesztése szempontjából, vagyis, hogy a hazai kistermelők kedvezőbb helyzetbe kerüljenek. Összességében a szabályozás az érintettek egybehangzó meglátása szerint a kistermelőknek túl költséges és/vagy életidegen, s e kiszolgáltatott helyzet a vidékgazdaságból egyre inkább kiszorítja e szereplőket. Alapvető igényként jelentkezett a szabályozás rugalmassága, hogy lehetségessé váljon a helyi piacokra, boltokba és éttermekbe való kistermelői értékesítés az adott település 50 km-es körzetéig, hogy a feldolgozott kistermelői termékek (lekvár, kolbász, sajt) eljuthassanak a helyi boltokba és éttermekbe, amelyhez ez EU adta jogi keretek lehetőségeit jobban ki lehet használni. A legfontosabb társadalmi hatások (visszacsatolás) között említhető a sikeres civil nyomásgyakorlás folyamata, amely az együttműködő kutatás eredményeire épült. Kiderült az érintett hatósági intézmények alulfinanszírozottsága, az emberi erőforrás kapacitás alacsony szintje és az átláthatatlan, zavaros felelősségi körök. Lendületet kapott a kistermelői érdekvédelem; a létrejövő kistermelői rendelet célja a kisléptékű értékesítés megalapozása, a hagyományos kistermelői értékek védelme. A rendeletet azóta két ízben is módosítani kellett a hatósági ellenőrzési tapasztalatok mellett a kooperatív kutatás eredményeinek fényében. Az új rendeletet a szocialista vezetésű Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium alkotta meg (52/2010. (IV. 30.)), amelyet a jobboldali kormány által létrehozott Vidékfejlesztési

Minisztérium 4/2010. (VII. 5.) rendelete módosított. A változások eredményeként számos ponton bővültek a kistermelők értékesítési és szolgáltatási lehetőségei.

1.3 Jövőképek azonosítása. Az érintettekkel zajló scenárióalkotó műhelybeszélgetés lényege az volt, hogy azonosítsuk a szektor szereplői által érzékelt jövőbeli (pozitív, negatív és köztes, azaz hibrid) intézményi változásokat. A hazai vidék- és térségfejlesztés gyakorlatában (illetve általában a szakpolitika tervezésben) nem jelenik meg a hosszú távú kitekintés, a szakma 7–10 éves távlaton túlra nem tervez és nem is méri fel a lehetőségeket. A hosszú távú szemlélet hiánya miatt a rövid távú politikai tervek nem rendelkeznek megfelelő alappal. A jövőalkotás társadalomtechnikájával nyert eredmények ugyanakkor kifejezetten hasznos közpolitikai tervezési információkat képesek nyújtani, rámutatva az alternatív élelmiszer hálózatok kiemelt szerepére a hibridizációs és lokalizációs forgatókönyvekben.

A hazai scenáriók a jövőbeli élelmiszerellátást fenntarthatósági kérdésként kezelik és a jövőképeket a globális vs lokális, minőségi vs high-tech ipari élelmiszer élelmiszerellátás ellentételezésére alapozzák. A lokalizáció-globalizáció-hibridizáció irányai nem alkotnak igazán összefüggő jövőképeket, ugyanakkor más tőről fakadó, egymással szembenálló nézetekből építkeznek. Konszenzus van arról, hogy a jelenlegi élelmiszerrendszer átalakulásra van ítélve: ennek iránya azonban igen kérdéses. A negatív (globalizációs) forgatókönyv magában foglalja a lomha és társadalmilag igazságtalan globális gazdaságra épülő „leggazdagabbak túlélése” és a negatív externália növelő „korlátok nélküli fogyasztás” scenárióját. A hibridizációs jövőkép „ökohatékonyra” épül és az erősen összekapcsolt piacokra és erőforrás hatékony fogyasztásra alapozható, vagyis voltaképpen a helyi alternatívák globalizációját és a globális ellátási mintázatok lokalizációját kínálja. A lokalizációs (helyi gazdaságra épülő) jövőkép pedig a „lokális az új globális” illetve „dekommodifikációs” és „élelmiszer-önellátós” elemeket tartalmaz, s ekként a hazai helyi élelmiszer-rendszerek kialakítását a leginkább segíti.

A műhelybeszélgetés eredményei a Kistermelői rendeleten túl a Vidékfejlesztési Programba és Magyarország 2016-2050-es Élelmiszergazdasági Programjába (lásd A minőségi élelmiszergazdaság fejlődésének háttérének létrehozása című fejezetet) is beépültek.

2. Esettanulmányok

A megalapozó kutatás alapján négy esettanulmányt választottam további vizsgálatra.

A *SZÖVET* esettanulmány tanulsága, hogy az alternatív élelmiszer hálózatok fejlesztésének számos előmozdító tényezője van jelen hazánkban. A *SZÖVET* esettanulmány alapján látható, hogy a prioritás a hálózatok megfelelő szakmai

előkészítése, tervezése, amelyben sokféle érintett együttműködésére, hálózatépítésére és önszerveződésére van szükség. A sikeres együttműködési mintázatok jellemzője, ha a civil szereplők, az állami vagy regionális programok vezetői és piaci szereplők kölcsönösen segítik egymás szempontjainak érvényesülését, sokféle összetett erőforrás integrálását.

A *szekszárdi esettanulmány* egy hazai élelmiszer rendszer kiépítésének fő mozzanatait tárta fel. Legfontosabb tanulsága a fenntarthatósági átmenetek szempontjából az, hogy a jelenlegi hazai kísérletekben a rendszer-innováció igencsak korlátozott, főként csupán a szezonális termékek vásárlásával kialakuló egészségesebb étrendben és helyi gazdaság fejlesztésében jelenik meg. A szekszárdi helyi termék rendszer esettanulmány az értéklánc elemzés elméleti hátterén értelmezve az értéképző közvetítő mozzanatokot mutatta be. A fenntarthatósági átmenetek szempontjából értelmezve pedig a rendszer-innováció korlátozottságára mutatott rá. A kezdeményezés szinte minden kulcstényezőt sikerre tudott vinni, a regionális márkázáshoz szükséges önkormányzati támogatás kivételével.

A *gödöllői esettanulmány* egy helyi élelmiszer rendszer kiépítésével a városi szintű élelmiszerpolitika lehetőségeit és intézményesülésének esélyeit vizsgálta. Az eset rávilágított, élelmiszerpolitika alatt nem csupán az agrár- vagy vidékfejlesztési politika elemei értendők, hanem sokkal tágabb intézményi szempontok is ide tartoznak: a közegészségügy (elhízás és élelmiszerszegénység), a környezet és klímapolitika, az élelmiszerminőség és -biztonság aspektusai. A gödöllői esettanulmány egy helyi élelmiszer rendszer kiépítésében a városi szintű élelmiszerpolitika lehetőségeit és intézményesülésének esélyeit vizsgálta, megállapítva, hogy a civil élelmiszer hálózatok politikai-gazdasági túlélési esélye egyelőre csekély. A gödöllői kezdeményezés a sikertényezők közül a megfelelő együttműködési mintázat (ernyőszervezet vs projektszervezet) mentén felmorzsolódott.

A *közösségi mezőgazdaság* esettanulmány bemutatja, hogy akár gazdálkodói, akár fogyasztói oldalról nézzük, a részvétel magas szintű elköteleződést vár el, ami a korábbi életmód fenntarthatóbbá tételét, teljeskörű átalakítását kívánja meg. Joggal várható, hogy az alternatív élelmiszer hálózatok e típusa valóban alkalmas a fenntarthatóbb és igazságosabb élelmiszerrendszer megalapozására. Szerencsés, hogy mindehhez már a vidékfejlesztési program „Szolidáris gazdálkodás és közösség által támogatott mezőgazdaság” című felhívásán külső finanszírozáshoz is juthatnak.

Új tudományos eredmények

Disszertációm legfontosabb eredménye, hogy elsőként gyűjtöttem össze a hazai alternatív élelmiszer hálózatok érintettjeit és tártam fel szintetizáló és javaslattevő igénnyel e szektor helyzetét. A szakpolitikai és intézményi támogatás lehetőségeit keresve megállapítottam, hogy a helyi élelmiszer rendszerek fejlesztéséhez, elterjesztéséhez korántsem elegendő a megfelelően rugalmas jogszabályi háttér, további támogatási intézkedésekre van szükség.

Országosan reprezentatív kérdőíves vizsgálataimban kimutattam, milyen eltéréseket találunk a helyi élelmiszer fogyasztási szokások és az élelmiszerellátás térbeni-társadalmi mintázataiban. Esettanulmányokban mutattam be az alternatív élelmiszer hálózatok a helyi élelmiszer rendszerek és a rövid ellátási láncok hazai példáit, az érintettek bevonását lehetővé tevő kvalitatív és kvantitatív módszerek ötvözésével. Eredményeim szerint a helyi élelmiszer rendszerek és rövid ellátási láncok fejlesztése még jelentős potenciállal rendelkezik Magyarországon, különösen szocioökonómiai hatásai miatt. Programfejlesztési metodikát alakítottam ki a helyi élelmiszer rendszerek számára.

Empirikus kutatásom alapján nem találtam okot arra, hogy elvessem egyes alapfeltevézéseimet. Vizsgálataim alapján tehát igazolható, hogy

- az alternatív élelmiszer hálózatok fogalmának (operacionalizálásához) kutatási kérdéssé formálásához, egyéb fogalmakra (például helyi élelmiszer rendszerek és rövid ellátási láncok) szükséges támaszkodni.
- a kérdések a rendelkezésre álló alapadatok híján esettanulmányok keretében jól vizsgálhatók.
- a vizsgálatra az érintettek bevonását lehetővé tevő kvalitatív és kvantitatív módszereket ötvöző együttműködő kutatási keret alkalmas.
- egyre több kezdeményezés indult meg a szektorban és ehhez bővülő keresletet támasztanak a városi fiatal, tudatos fogyasztói csoportok.
- a jogszabályi helyzet változásával növekedés indult meg ahhoz képest, amit a társadalom- vagy piackutatások rendre kimutattak.

Más alapfeltevézéseimet kutatásom alapján nem lehetett korroborálni. Így például

- a várható szocioökonómiai előnyök (interakció, bizalom, társadalmi tőke, közösségi érzés, tudásátadás/viselkedésváltozás, hozzáadott érték, multiplikátorhatás, árprémium) jelentősek, ám a kezdeményezések valójában inkább a környezeti fenntarthatósági előnyöket kommunikálják.
- az alternatív élelmiszer hálózatok helyzete Magyarországon hasonló karakterisztikával írható le, mint a korábbi nyugati alapkutatások esetében.
- az európai országokhoz képest jelentős eltéréseket nem találunk a helyi élelmiszerfogyasztási szokások és az élelmiszerellátás mintázataiban. Egyedüli kivétel az élelmiszer önellátás kiterjedtsége, amely jócskán meghaladja az európai átlagot.

Következtetések és a javaslatok

Szakirodalmi elemzésem alapján megállapítható, hogy számos elméleti hagyományra támaszkodhat az alternatív élelmiszer hálózatok jellegzetességeinek vizsgálata. Az alternatív élelmiszer hálózatok fejlesztéséhez sokféle összetett erőforrás (tudás, képesség, önkéntes és fizetett munka, külső segítség, infrastruktúra) mobilizálására van szükség. Az alternatív élelmiszer hálózatok kapcsán a fő kihívás: valós közösségi támogatottságot szerezni egy értékalapú üzleti modellhez.

Az alternatív élelmiszer hálózatok a rendelkezésre álló alapadatok hiányában esettanulmányok keretében vizsgálhatók. Módszertanilag az érintettek bevonását lehetővé tevő, kvalitatív és kvantitatív megközelítések ötvözése helyénvaló az alternatív élelmiszer hálózatok problémáinak feltárására.

Vizsgálataim az alternatív élelmiszer hálózatok szocioökonómiai fenntarthatósági vetületeit elemezték ugyan, de összességében messze vagyunk attól, hogy átfogó megközelítésben tárgyalhassuk e témát. Esettanulmányaim legfontosabb szocioökonómiai tanulsága, hogy e kezdeményezések valóban segítik a helyi közösségeket, „közösséget termelnek”.

Gazdálkodói vizsgálataim alapján az alternatív élelmiszer hálózatok terjedése hazánkban is a kezdeményező, fiatal és képzett kistermelői bázison alapszik. Az alternatív élelmiszer hálózatokban résztvevő hazai gazdálkodók jelenleg csak többletmunka ráfordítással képesek nyereségessé válni.

Fogyasztói vizsgálataim tanulsága, hogy jelentős társadalmi csoportok számára a jelenlegi élelmiszer rendszer nem képes teljesértékű, megfelelő (típusú, mennyiségű, minőségű és áru) élelmiszer hozzáférhetőségének biztosítására. Az alternatív élelmiszer hálózatok viszont társas bizalomra épülnek, s emiatt járulnak hozzá az élelmiszer rendszer hatalmi viszonyainak megváltozásához is.

Összességében az alternatív élelmiszer hálózatok fogadtatása pozitív. Ugyanakkor a hazai nagymintás vizsgálataim szerint a kereslet nagyon korlátozott a helyi termékekre és a hazai élelmiszerellátást jelentős térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek jellemzik.

A szerzőnek az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációi

Idegen nyelvű impakt faktoros cikk

Balázs, B., Pataki, G., & Lazányi, O. (2016) Prospects for the future: Community supported agriculture in Hungary. *Futures*, 83, pp. 100–111.

Benedek, Z., & **Balázs, B.** (2015). Current status and future prospect of local food production in Hungary: a spatial analysis. *European Planning Studies*, 1-18.

Idegen nyelvű lektorált cikk

Balázs, B. and Aistara, G. (2018). The Emergence, dynamics and agency of social innovation in seed exchange networks. The International Journal of Sociology of Agriculture and Food. 24, 3 (Oct. 2018). 336-353.

Balázs B. (2012) Local Food System Development in Hungary. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19(3), 403-421.

Magyar nyelvű impakt faktoros cikk

Balázs B (2013) Civil élelmiszer hálózatok: A közösségi mezőgazdaság hazai tapasztalatai az érintettek szemével. *Civil Szemle* X(4):107-126.

Magyar nyelvű lektorált cikk

Balázs B. – Szabadkai A. – Pálházy S. Cs. (2010): A fenntartható közétkeztetés lehetősége Magyarországon. *Nemzeti Érdek*, IV. évf. 2. szám, 14-29. o.

Idegen nyelvű könyvfejezet

Balázs, B., - Pataki, G. (2018) Cooperative research for the bottom-up food sovereignty and policy change. In: Bartels, K. - Wittmayer, J. (Ed.). (2018). Action Research in Policy Analysis. London: Routledge. pp. 59-83.

Gulyás, E., - **Balázs, B.** (2018). Community agriculture and the narrative construction of change. In Social Innovation and Sustainable Consumption (Vol. 100, No. 114, pp. 100-114). Routledge in association with GSE Research.

Balázs B. (2018) Community-building through food self-provisioning in Central and Eastern Europe: an analysis through the food commons framework. In: Vivero-Pol, J. L., Ferrando, T., de Schutter, O., & Mattei, U. Routledge Handbook of Food as a Commons. pp. 296-310.

Pengue, W., Gemmill-Herren, B., **Balázs, B.**, Ortega, E., Viglizzo, E., Acevedo, F., Diaz, D.N., Díaz de Astarloa, D., Fernandez, R., Garibaldi, L.A., Giampetro, M., Goldberg, A., Khosla, A. and Westhoek, H. (2018). ‘Eco-

agrifood systems’: today’s realities and tomorrow’s challenges. In TEEB for Agriculture & Food: Scientific and Economic Foundations. Geneva: UN Environment.

Balázs B (2016) Food self-provisioning – the role of non-market exchanges in the sustainable food supply. In: Meybeck, A. and Redfern, S. Sustainable value chains for sustainable food systems. A workshop of the FAO/UNEP Programme on Sustainable Food Systems. FAO, Rome, 2016. pp. 73-78.

Magyar nyelvű könyvfejezet

Balázs B. (2011a): Helyi élelmiszer hálózatok fejlesztése. In: Kerekes Sándor - Szirmai Viktória - Székely Mózses (szerk.): A fenntartható fogyasztás környezeti dimenziói, Budapest. 263-274 o.

Balázs B. (2011b): Kooperatív kutatás a hazai élelmiszer hálózatok elősegítésére. In: Pataki György - Vári Anna (szerk.): Részvétel - akció - kutatás: magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokról. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest. 140-162 o.